

Alacak Verecek Davalarında Davalı ve Davacı Kadınlar: Üsküdar Mahkemesi [1596-1603]

Women Defendants and Plaintiffs in Credit Cases: Üsküdar Court [1596-1603]

Seher Yüçetürk*^{ID}

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi

Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
yuceturkseher@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9752-2814

Başvuru / Submitted:

13 Kasım 2023

Kabul / Accepted:

11 Ocak 2024

DOI: 10.21021/osmed.1390368

Atıf/Citation:

Yüçetürk, S. "Alacak Verecek Davalarında Davalı ve Davacı Kadınlar: Üsküdar Mahkemesi [1596-1603]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20 (2024): 139-153.

Benzerlik / Similarity: 8

Öz

Üsküdar Klasik dönemde hem Osmanlı payitahtına olan yakınlığı ve hem de Asya ve Avrupa'yı birleştiren stratejik bir konumda olması sebebiyle ekonomik, sosyal, siyasi, dini, etnik bakımdan klasik dönem Anadolu yerleşimlerine göre çok daha fazla nüfuslu ve hareketli idi. Siyasi geçmiş itibari ile göç yolları üzerinde bulunmuş, toplumsal özelliği bakımından etnik gurupların kimi zaman uğrak noktası kimi zaman da yerleşim yeri olan bu bölge ticareti ile de ön plana çıkmıştır. Avrupa'dan Asya'ya oradan da Anadolu'ya getirilen malların geçiş güzergahında bulunması sayesinde kültürel, siyasi, ekonomik anlamda etkileşimler büyük canlılık kazanmıştır. Üsküdarlı varlıklı kadınlar da ticaretle uğraşmışlardır. Bu nedenle kimi zaman vakıflara olan borçları, vakıflardan alacağı borçları tahsil etme noktasında, kimi zaman annesine, kardeşine, eşine yakın akrabalarına veya ticaret-alışveriş yaptığı zimmilerden alacaklarını tahsil etmek için Üsküdar mahkemelerine başvurmuşlardır. Sadece ticaretle uğraşan kadınlar değil uğraşmayanlar da alacak verecek konusunda mahkemeye gelmişlerdir. Alacak verecek davalarında temel etkenler olarak kişilerin bir diğerine emanet verdiği herhangi bir emtiayı yeniden talep etmeleri halinde o emtianın verdiği kişiler tarafından tekrar kendilerine teslim edilmek istenmemesi, zaman içerisinde satılmış olması gibi hadiseler kadınları davacı yapmıştır. Aynı şekilde rehin konuları da bir diğerinden farklı sebeplerle kadınları mahkemeye getiren sebepler arasında bulunmaktadır. Tüm bu bilgilerin edinilmesi ve incelenmesi için Üsküdar şer'iyeye sicillerine başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mahkeme, Alacak Verecek, Emanet, Rehin, Vakıf

Abstract

During the Classical period, Üsküdar was much more populated and active in economic, social, political, religious and ethnic terms than the Anatolian settlements of the classical period, due to its proximity to the Ottoman capital and its strategic location connecting Asia and Europe. This region, which has been located on migration routes due to its political past and is sometimes a stopover point and sometimes a settlement for ethnic groups due to its social characteristics, has also come to the fore with its trade. Thanks to the presence of goods on the transit route from Europe to Asia and then to Anatolia, cultural, political and economic interactions have gained great dynamism. Wealthy women from Üsküdar also engaged in trade. For this reason, they sometimes applied to Üsküdar courts to collect their debts to the foundations, their debts from the foundations, and sometimes to collect their receivables from their mothers, siblings, spouses, close relatives, or from the dhimmis with whom they did business and business. Not only women who were engaged in trade, but also those who were not engaged in trade, came to the court to demand receivables. The main factors in debtor lawsuits are the fact that if people reclaim any commodity that they have entrusted to another, the person to whom the commodity was entrusted does not want to be delivered to them again, and the fact that it has been sold over time has made women plaintiffs. Likewise, hostage issues are among the reasons that bring women to court for different reasons. Üsküdar sharia registry was consulted to obtain and examine all this information.

Keywords: Court, Credit, Escrow, Pledge, Foundation

Giriş

Klasik Dönem Osmanlı Üsküdar'ında kadınlar özellikle bazı yabancı yazarların tasnifine çalıştığı gibi sürekli evde oturan ve sadece ev işleri ile meşgul olan bir kadın prototipinden uzaktır. Üsküdarlı kadınlar imkanların el verdiği üzere ticaretle de uğraşmışlar kimi zaman vakıflardan, kocalarından, kardeşlerinden daha pek çok yakınından para alışverişinde bulunmuşlardır. Karşılıklı işleyiş devam ettiğinde bu durumun kimseye zararı olmamıştır. Fakat taraflardan birinin borcunu verme konusunda ihtiyatlı davranmaması ya da kimi belgelere yansıdığı gibi borçlarını inkâr etmeye çalışmaları ve bazı durumlarda da aldıkları borcu vermeye maddi durumlarının el vermemesi gibi daha sayılabilecek pek çok başlığın etkisi altında kalarak mahkemelik olmuşlardır. Elbette ki Üsküdarlı kadınların hepsi ticaretle uğraşmıyordu. Maddi durumu yeterince iyi olmayan kadınlar özellikle mallarını emanet verdikleri kişiden tekrar alamamaları, verdikleri kişinin kendilerine emanet verilen emtiayı satmaları, harcamaları, kısacası asli halini korumuyor olmaları da verilen emtianın talep edilse bile aslının verilemeyeceğini göstermiştir. Bu tür zorluklar kadınların mahkemeye gelmelerine ve davacı olmalarına sebep teşkil etmiştir. Rehin işlerinde ise var olan borca karşılık verilen malların borcun ödenmesi halinde teslimi gerekirken yine emanette ifade edilen sebeplerden dolayı tesliminin yapılamaması dava konusunu oluşturmuştur. Alacaklarının peşine düşen kadınlar her kim olursa olsun mahkemeye şikâyet etmekten geri durmamışlardır. İlaveten Üsküdar mahkemelerinde bu fiiller için kullanılan terimler ve gerekli açıklamalarına makalede yer verilecektir. Söz konusu durumları örneklemek için Üsküdar şer'iyeye sicillerine başvurulmuş ve 10 yıllık süreci kapsayan defterler transkribe edilerek ilgili başlıklar hakkında veri veren defterler makalede yeri geldikçe kullanılmıştır. Bu defterler Türkiye Diyanet Vakfı Üsküdar Şer'iyeye Sicillerinden 1596-1603 yılları kapsayan 10 defter taranmış konularla alakalı veri veren defterler çalışmada kullanılmıştır.

Borç

Borç¹ Türkçe 'de üç farklı anlamda kullanılmıştır. Genel tanımı minimum iki kişi ve daha fazla kişi arasında kişileri birbirine veya birini diğerine karşı eda etmekle sorumlu tutan anlaşmadır. Bir kişinin borçlu olduğu ilişki tek taraflı her iki tarafın birbiri ile olan borç ilişkisi ise iki taraflı olarak tanımlanmıştır. Dar anlamda borç, tek taraflı edimi ifade eder. Bu edim, herhangi bir şeyi yapma veya verme şeklinde müsbet olabileceği gibi yapmaktan kaçınma şeklinde menfi de olabilir. Arapça'da borç terimini açıklayan ve yaygın olarak kullanılan bir terim yoktur. Hukukçular borcu tanımlamada müceb, iltizam, teklif, taahhüd, vecibe, vâcib veya deyn² kelimelerini kullanmaktadırlar. Borcu olan kişileri ifade ederken "borçlu" anlamında mültezim, "alacaklı" anlamında mültezemün leh ve tâlib kelimeleri kullanılmıştır.³ Karz⁴ terimi de geri ödenmek koşulu ile bir kimseye borç para ya da mal vermek anlamlarına gelmektedir.⁵ İlaveten itaat altına almak, ceza veya mükâfatla mukabelede bulunmak anlamlarına gelmektedir. Alacaklıya *dâyin* borçluya *medîn* ve *medyûn* denir.⁶ Hanefi mezhebindeki tanımlaması ise piyasada emsali ve değeri bulunan bir malın tekrar iadesi yapılmak üzere bir başkasına verilmesini ifade

¹ Borç sicillerde deyn olarak ifade edilmiştir. Bkz: TDV ÜŞS NO: 96/7-3 "Sefer, zevcesi Fatma'ya karzından üç yüz yirmi akçe deyni ikrar idip"

² Bkz: TDV ÜŞS NO:99/35-2 "Zevci Musli'nin Saftiye'ye 700 akçe karzdan deyni vardır"

³ Mehmet Akif Aydın, "Borç", TDV İslam Ansiklopedisi, XI, (İstanbul,1992), s.285.

⁴ Bkz TDV ÜŞS NO: 96/ 6-1 "validesi Emine, Mustafa'nun karzına kefil olmuştu"

⁵ H Yunus Apaydın, "Karz", TDV İslam Ansiklopedisi, XXIV, (İstanbul,2001) s.520.

⁶ Mehmet Akif Aydın, "Deyn", TDV İslam Ansiklopedisi, IX, (İstanbul,1994), s.266.

eder.⁷ Karz kelimesi Kur'an da geçtiği şekli ile yorumlandığında kişilerin kendi helal mallarından Allah yolunda harcayan kişilerin bu dünyada Allah'a karşı verilen bir borç olarak değerlendirilmiş ve bunun karşılıksız bırakılmayacağı öbür dünyada mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir.⁸

Mahkemede kişileri karşı karşıya getiren mesele husumet kelimesi ile tanımlanmaktadır. Husumet çekişme ve geçerli deliller ile karşı tarafı yenme galip gelme anlamlarını ifade eder.⁹ Dava ise fıkıh terimi olarak kişinin mahkemede hâkim huzuruna bizzat veya vekil aracılığı ile çıkararak hakkını talep etmesi demektir.¹⁰ Kişilerin hak ya da borç doğuran eylemlerini bir başka kimsenin iznine ihtiyaç olmaksızın yapabilmesi Osmanlı hukukunda eda ehliyeti olarak adlandırılmıştır. Eda ehliyetinin meydana gelmesinde üç şartın meydana gelmiş olması gerekmektedir. Bunlar temyiz kudreti, buluş ve rüş olararak karşımıza çıkmaktadır. Temyiz kudreti kişinin iyiyi kötüyü, faydalıyı zararlıyı bir diğerinden ayırabilmesi, yaptığı eylemlerin sebeplerini ve sonuçlarını tam olarak kavrayabilmesi demektir. Buluş kavramı biyolojik olgunluğu ifade eder. Osmanlı Devleti'nde buluşa erişmede alt yaş kızlarda 9, erkeklerde 12'dir. Bu yaşa gelmeyen çocuklar buluşa erişmiş kabul edilmezler.¹¹ Osmanlı hukuk siteminde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın gerekli şartları sağlayan herkes eda ehliyetine sahip olması kaydı ile her türlü hukuki işlemi yapabilmektedirler. Osmanlı hukuk siteminde kadın mehir, vasiyet, miras, hibe ya da vakıf yolu ile mal varlığını genişletebilmiş, edindiği mal varlığı üzerinde her türlü hukuki işlemi yapabilmıştır.¹²

Üsküdar mahkemesine yansıyan davalarda alacak verecek davalarına ait kayıtlar düzenlenirken öncelikle kişinin ismi ve yaşadığı mahalle/köy/kasaba/kaza bunlar belirtilir ve kişinin orada yerleşik olduğu ifade edilir. Akabinde davalı kişinin yine nerede sakin olduğu belirtilir ve devamında davacı kişinin davasına vekil tayin etmişse vekalet eden kişi bizzat kendisi dava etmişse direkt davacı kişinin ismi yazılır. Daha sonra davalı kişinin neden dava edildiği belgeye kaydedilir. İddia edilen durumun davacı tarafından davalı kişiye sorulması mahkemeden talep edilir. Söz konusu dava konusu davalı kişiden sorulur. Davalı kişinin cevabı, inkâr ya da ikrar şeklinde belgeye kaydedilir. Hemen sonrasında davanın araştırılması için mahalle ahalisine başvurulur. Şühûdü'l hâl¹³ olarak belgelerde ismi geçen bu kimseler davanın aydınlatılması konusunda bilgilerini mahkeme ile paylaşırlar. Kimi zaman da davanın aydınlatılması için gerekli malumat sahibi değilse keşif yapılması için harekete geçmeleri istenirdi. Elde edilen bilgiler mahkemeye sunulur. Neticede mahkeme dava hakkında karara varır.

⁷ Esra Çetinkaya, "Tokat Şer'îye Sicillerine Göre Osmanlı Hukukunda Karz Sözleşmesi (1805-1843/1220-1258)", *Mehmet Akif Aydın'a Armağan- Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, İstanbul, (2015):287.

⁸ H. Yunus Apaydın, a.g.m, s.520.

⁹ Ahmet Akgündüz, "Husumet", TDV İslam Ansiklopedisi, XVIII, (İstanbul,1998), s. 417.

¹⁰ Cevdet Yavuz, "Dâva", TDV İslam Ansiklopedisi, VIII, (İstanbul,1994), s. 12.

¹¹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", *TBB Dergisi Özel Sayı*, (2017):332.

¹² Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", (II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 13-14,2016).

¹³ Şahitler sicillerde şühûdü'l-hâl olarak geçmektedir. Mahallenin ileri gelen kimselerinden ya da dava ve taraflarla ilgisi olan birkaç kimsenin bir araya gelerek oluşturdukları heyeti ifade ederdi. Davadaki maddi meselelerin ele alınması sürecini takip ederler ve verilen hükmün dava zaptına uygun olup olmamasını kontrol etmelerinden dolayı oluşabilecek istinaf ihtiyacını da ortadan kaldırırlardı. Bu anlamda ilk derece olan temyiz görevini üstlenirlerdi. Bkz: Ekrem B. Ekinci, Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir), Belleten, *Türk Tarih Kurumu*, (65), (244), (2001):976.

Tablo 1 Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Kadınların Alacak Verecek Davaları

Defter No	Davacı	Davalı	Konu	Netice
ÜŞS NO:96/1-2	Ümmühan bint-i Pir Ahmet	Huri bint-i Ali	Ümmühan Huri Hatuna 300 akçe vermiş	Huri Hatun ben almadım zevcim aldı diye inkâr etmiş
ÜŞS NO:96/7-3	Habib Sefer zevci	Zevcesi Fatma bint-i Hasan	320 akçe karzdan deyn	İkrar etmiş
ÜŞS NO:96/13-4	Aişe seydi Veli dede	Aişe Hatun seydi Ömer Beşe	Bir..dülbent örtüsü ve iki makrome ve bir..850 akçe deyn	Mahkemece tasdik.
ÜŞS NO:96/15-3	Mihriban bint-i Abdullah	Zevci Mahmut bin Hasan	4000 akçe	Alıp kabz edip
ÜŞS NO:96/32-3	Mustafa Bin Cafer	Kerime bint-i Abdüsselam	1700 akçe	Alıp kabz etmiştir.
ÜŞS NO:96/56-4	Cafer Paşa Bin Abdullah	Zevcesi Hatice Hatun ibn Abdullah	Hatice Hatuna 15000 akçe borcu var	Evini satıp ödüyor
ÜŞS NO:96/82-2	Mustafa Bey Bin Abdullah (yeniçeri)	Kaynanası Fatma bint-i Abdullah	5000 akçe alacağı var 3000 akçeye sulh olunmuş talep ediyor.	Fatma Hatun mahkemede itiraf ediyor.
ÜŞS NO:96/83	Mustafa bey bin Abdullah	Kaynanası Fatma bint-i Hasan	3000 akçe alacağını talep ediyor	Alıp kabz edip
ÜŞS NO:96/92-1-2	Raziye bint-i Hasan	Süleyman (li-ebeveyn karındaşı)	Süleyman bir siyah inek ve bir siyah tosunu alıp	Raziye hatun bir siyah inek ve bir siyah tosun mülküdür diye dava etmiştir. 700 akçeye sulh olunmuş inek ve tosun Raziye'ye verilmiştir.
ÜŞS NO:97/3-3	Emine Hatun	Asiye Hatun	Kız kardeşi Asiye Hatundan kendisine kalan mirasın 4600 akçesini alıp gerisinden feragat etmiştir	İkrar edip kaydettirmiştir
ÜŞS NO:99/14-2	Aişe Hatun	Zevci kıbtı Bidahtal?	Zevcinde karzdan bir kırmızı şal çuka alacağı var	Alıp kabz etmiştir.
ÜŞS NO:99/35-2	Musli bin Hamza	Zevcesi Kıpti Safiye	Safiye'ye 700 akçe karzdan deyni vardır	Bit tamam eda eylemiştir.
ÜŞS NO:99/37-3	Kıptıyan kethüdası Himmet bin İbrahim	Atiye Hatun	Himmet bey Atiye Hatuna karz-ı hasen 1800 akçe vermiştir.	Bit tamam almıştır.
ÜŞS NO:101/13-3	Hatice Hatun bin Mustafa	Hamza usta	20224 akçe.	Bit tamam alıp kabz.
ÜŞS NO:101/15-2	Elli beşinci ağa bölüğünden Memi çelebi bin Kurd.	Vefat eden emmisi Recep beyin zevcesi Emine Hatun.	Emine Hatundan 8000 akçe ve bazı esbap talep.	6400 akçeye sulh.
ÜŞS NO:101/47	Terandefil? Veled Kosta.	Emine Hatun.	70 akçe alacaklı.	Emine Hatun inkâr etmiş şahitler ile borcu olduğu ispat edilmiş.
ÜŞS NO:102/5	Fatma bint-i İbrahim.	Salime Hatun ibn Ramazan.	1700 akçe ve bir kaftan ve bir zıbın ve bir zıbınlık.	

ÜŞS NO:102/5	Fatma bint-i İbrahim.		Kaftanı ve zıbınları Nazenin hatun alıp kabz olsun.	
ÜŞS NO:102/7-3	Mahreb Hatun.	Satı Hatun.	Satı hatunda karzdan 2000 akçe alacağı vardır.	Alıp kabz edip.
ÜŞS NO:102/13	Rabia Hatun ibn Mahmut zevci Hasan halife vekil.	Gönye nam zimmi.	Rabia hatunun Gönye 'den 22000 akçe alacağı talep.	Alıp kabz edip.
ÜŞS NO:102/20	Fatma bint-i Hızır.	Memiş bin Abdullah.	Fatma Hatunun Memiş zimmetinde 6050 akçe alacağı var.	Hüküm olunmuştur.
ÜŞS NO:102/21	Saliha Hatun.	Sakine Hatun.	Sakine hatunun bin beş yüz akçe bir kafes dizilmiş inci ve bin akçe kıymetli siyah dizilmiş inci ve bin beş yüz akçe kıymetli bir sorguç ve beş yüz akçe kıymetli ...örtüsü ve iki bin akçe kıymetli bir top Trabzon bezi ve bin iki yüz akçe kıymetli kebir yeti sancaklı bir siyah ... avret feracesi alıp bey itmiş idim hala kıymeti üzerimdedir esbap bahasından Sakine'nin zimmetinde yedi bin yedi yüz akçesi vardır.	Saliha'nın iddialarını Sakine onaylamış ve itiraf edip Saliha'nın bin üç yüz akçe kıymetli bezi Sancaklı...ala çoru feracesi vardır demiştir.
ÜŞS NO:102/22	Hasan bin Abdullah.	Gülruh Hatun ibn Abdullah.	Gülruh'a üç kuruş karz vermiş idim talep ederim.	Edasına hüküm olundu.
ÜŞS NO:102/40	Hatice Hatun.	Zevci Mustafa.	Mustafa'ya dört bin akçe şeri deynim vardır elan üzerimdedir.	Tasdik.
ÜŞS NO:102/48	Gülşen bint-i Abdullah.	Ahmet bin Abdullah nam yeniçeri.	Gülşen Hatunun yeniçeri Ahmet'te 9000 akçe hakkı vardır talep.	Edası lazım deynimdir diye ikrar etmiştir.
ÜŞS NO:102/48	Gülşen bint-i Abdullah'ın zevci Mustafa.	Ahmet bin Abdullah nam yeniçeri.	Meblağın yüz akçesi benim olup ve sekiz bin sekiz yüz akçesi zevcem Gülşen'indir.	Keşif olunması.
ÜŞS NO:102/48	İsmi Hatun.	Ömer bin el-hac Ali Ahmet.	5000 akçe alacağı olup.	Alıp kabz edip.
ÜŞS NO:103/15	Musa bin Müstebib	Zevcesi Aişe fevt olup muhalefatından alacağımı talep.	Aişe'nin marifetiyle evinin duvarına ve kapısına harcım gitmiştir Anın benim üzerimde ve benim anın üzerinde olan hesap olunup muhalefatından talep.	Aişe'nin zimmetini edası lazım Musa'ya altı yüz altmış akçe deyni vardır.
ÜŞS NO:104-3	Ebubekir bin Kasım.	Hacı Bayram bin Musa.	Bayram üzerinde sahtiyan bahasından yüz sikke altınım olmuş idi hala elli sikke aldım mezbure ibka ettim baki elli sikke altınım dahi zevcesi...nam hatundan havale etmeğin ben dahi kabul eyledim.	

ÜŞS NO:104/11	Emine bint-i Karagöz.	Gülşen bint-i Abdullah.	2000 akçe alacağı var.	Ali ve Hasan iki bin akçeyi Emine, Gülşen'e verdi şahitleriz demişlerdir.
ÜŞS NO:104/14	Afitab bin Abdullah.	Mahmut bey bin Abdullah.	Mahmut bey üzerinde deyni şeri beş bin akçesi alıp kasd akçe zamanında iki bin yedi yüz akçesi müvekkilemin baki iki bin üç yüz akçe kalıp baki kalan cedit akçe dahi ...on iki sikke altın.	On sikke altın vekaleten Mahmut beyden alınmıştır.
ÜŞS NO:104/23	Mahmut Bin Ali.	Kerim Hoca Ali'nin zevcesi Aişe hatun.	Kerim'e 12000 karz akçe verdim talep ederim.	On bir sikke altın ile on iki cedit akçe alıp zikr olunan on bir altın ile on iki akçeyi mezbur Aişe yedinden alıp kabz edip merhum Kerim zimmetinde bir akçe ve bir hibe baki kalmadı.
ÜŞS NO:104/23	Daime bint-i Nasrullah.	Fatma bint-i Haydar.	800 akçe alıp üzerimde elan lazım olan deynimdir.	İtiraf.

Tablo1 incelendiğinde Üsküdarlı kadınların hem Müslümanlar ve hem de zimmiler ile olan alacak verecek davalarının olduğu görülmektedir. Hem kadınların ve hem de erkeklerin alacak verecek konusunda davalı/ davacı oldukları durumlar incelendiğinde özellikle aile içi akrabalık ilişkileri bulunan kişilerin bir diğerini dava ettiği sicillere yansımıştır. Alacak verecek konusunda eşlerin, kardeşlerin, kayın validelerin, vs. yakın akrabaların dava edilmeleri belgelere yansımıştır. Kişiler davalarını mahkeme yolu ile halledemedikleri durumlara ise divana kadar çıkma hakkına sahiptiler. Sultan Orhan ve Sultan II. Murat'ın saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkmak kaydı ile halkın şikayetlerini dinledikleri vakıadır.¹⁴ Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde şikâyetle bulunma hakkı her bireye tanınmış, herhangi bir şarta bağlanmaksızın kullanma hakkı verilmiştir.¹⁵ Kadınların davacı oldukları durumlarda özellikle eşlerini dava etmeleri dikkat çeken bir unsur olmuştur. Kadınların eşlerinden borç alıp verdikleri, aldıkları borcu veremediklerinde veya verdikleri parayı geri tahsil edemediklerinde hiç çekinmeden mahkemeye başvurup talep ettikleri anlaşılmaktadır. Cafer'in zevcesi Hatice'ye olan 1500 akçe borcunu ödemek için evini satması¹⁶ bu yolla borcunu ödemesi, Yeniçeri Mustafa'nın alacağı olan 3000 akçe için kayınvalidesi Fatma ile mahkemelik oldukları¹⁷ kişiler arasında farklı husumetlere sebep oluyor muydu bilinmez ama bu örnekler bize, kişilerin alacak verecek konusunda en yakınlarını dahi mahkemeye vermekten imtina etmediklerini, alacaklarını tahsil etme noktasında davalarını sıkı sıkıya takip ettiklerini göstermektedir.

Bu durumda kadınların eşlerinden ve vakıflardan neden borç aldıkları sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Vakıflar konusunda sırası geldiğinde üzerinde durulacağı üzere kadınlar vakıflardan

¹⁴ Muhammet Nuri Tunç, Kadı ve Nâiblerle İlgili Divân-I Hümâyûn'a Yansıyan Şikâyetler: 35 Numaralı Atık Şikâyetdefteri Örneği, Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara:25-27 Ekim, 640.

¹⁵ Veysel Gürhan, Kadınların Dîvân-ı Hümâyûn'a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakir Eyaleti 1 Numaralı Ahkâm Defterlerine Göre), *Tarih Okulu Dergisi*, 2017, 325.

¹⁶ TDV ÜŞS NO:96/56-4.

¹⁷ TDV ÜŞS NO:96/82-2.

borç alıyorlar ve vakıf mütevellileri tarafından dava ediliyorlardı. Bu durum kadınların ticaretle uğraşiyor oldukları ihtimalini akıllara getirmektedir.¹⁸

Bu konuda Gerber Bursa ile ilgili yaptığı çalışmada Ronald C. Jennings'in Kayseri ile ilgili makalesini karşılaştırmak sureti ile yol almaya çalışmış neticede ise Bursa'da profesyonel borç alıp veren bir kadın grubunun bulunmasına karşın aynı şeyin Kayseri için söylenmesinin mümkün gözükmediğini ifade etmiştir. Buradan da hareketle Üsküdar konumu itibari ile değerlendirildiğinde Gerber'in yaptığı çalışmada bahsedilen ve özellikle eşlerinden ve vakıflardan borç alan kadın gurubunun Üsküdar'da olmuş olabileceğini söylemek yanlış olmasa gerektir.¹⁹

Evlilik süresince eşlerden birinin vefatı üzerine diğerinin alacak/miras hakkı doğmaktadır. Konu ile alakalı olarak Üsküdar şer'iyeye sicillerine yansıyan belgede Takiyeci Mescidi mahallesinde Musa'nın mahkemeye gelerek zevcesi Aişe hatunun vefat ettiğini, anası babası üzerine varılıp muhalefatı görülüp defter olunması talep edilmiştir. Devamında zevcesi Aişe'nin marifetiyle evinin duvarına ve kapısına harcı gittiğini belirtmiştir. Eşinin kendisi üzerinde ve kendisinin de onun üzerinde olan borcun hesap olunmasını ve muhalefatından kendisine ödenmesini talep etmiştir. Mahkemece Aişe'nin borcu olan altı yüz altmış akçenin Musa'ya ödenmesine karar verilmiştir.²⁰ Belge değerlendirildiğinde Klasik dönem Osmanlı toplumunda eşler arasında evlilik ve evlilik sonlandığı zaman ortaya çıkan mirasçılık meseleleri olmuştur. Belgede dikkat çeken husus Musa ve eşi Aişe'nin evlerinin duvarını ve kapısını tamir ettirirken oluşan masrafı Aişe'nin ölmesi durumunda Musa'nın Aişe'nin yakınlarından talep ediyor olmasıdır. Bu tip belgelerde kadınların maddi olarak sorumlu tutuldukları bu gibi eylemlerde kadınların maddi bir gelirinin olup olmadığı sorunsalı olmuştur. Belgelerde buna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Üsküdar mahkeme kayıtlarından elde edilen Tablo-1'deki veriler yorumlanacak olursa alacak verecek davalarında 10 belgede alacaklının alacağını tahsil ettiği "alıp kabz ettiği", "bi't tamâm alıp" şeklinde belgelere yansımıştır. Alacak verecek ile ilgili 4 belge itiraf ve ikrar şeklinde kişilerin borcunun olduğunu kabul etmeleri ve itiraf etmeleri ile neticelenmiştir. Yine dört adet alacak verecek davasından birinde kişinin borcunu inkâr ettiği üçünde de kişinin borcu olduğuna dair kişilerin şahitlik etmesi ile borçlu olduğunun ortaya çıkarılması oluşturmuştur. Kalan iki belgede mahkemece borçların ödenmesine hükmedildiği bir belgede sulh yapıldığı gibi genel değerlendirme yapılabilmektedir. Bu verilerden hareketle genellikle kişilerin %90 oranında borçlarını alma konusunda başarılı oldukları, %1 gibi değerlendirilebilecek bir oranın mahkemede inkâr yoluna sapsak istedikleri fakat bu girişimin şahitler olduğu zaman şahitlerin marifetiyle engellendiği anlaşılmaktadır. Sulh yolu ile yine %0,5'lik bir dilimin çözüme kavuşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Üsküdar mahkemesine yansıyan kayıtlar arasında kadınları davalı ve davacı konumuna getiren bir diğer başlık emanet başlığıdır.

¹⁸ Seher Yüçetürk, "Şer'iyeye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı'da Kadın (Üsküdar-Kayseri Örneklerinde)", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2021), 69.

¹⁹ Haim Gerber, H. (1980), "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3, Cambridge University Press, pp. 1980:239.

²⁰ TDV ÜŞS NO:103/15.

²¹ Burada verilen oranlamalar sayısal verilere dayalı net oranlamalar değildir. Sadece tablo yorumlama konusunda tabloyu anlaşılır kılmak için herhangi bir hesaplayama dayanmaksızın yapılan yorumlardır.

Emanet

Emanet kelime anlamı itibari ile kendisine emniyet edilen kişiye bırakılan eşya/kişiyi ifade etmektedir.²² Emanet kelimesi Arapça’da hıyanet kelimesinin zıttı olarak güvenme, endişe ve korkudan emin olma manalarında kullanılmıştır. Kendisine güven duyulan bir kişiye geçici süreliğine koruması için bir şeyi vermektir.²³ Damân kelimesi ise bir şeyi üstlenip garanti etmek demektir. Bu kelime dar anlamda kefaleti geniş manada maddi yükümlülüğü ifade etmektedir.²⁴ Borçlar hukukuna göre akitler²⁵, malı elinde bulunduranın ödeme ve zarara katlanma sorumluluğu bakımından damân akitleri, emanet akitleri ve çifte vasıflı akitler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Damân akitlerinde karşılıklar arasında kurulan tam denge (muâvaza) mevcuttur. Bu durumda malı elinde bulunduran taraf uğrayacağı zarara katlanma sorumluluğunu da taşımış olur. Emanet akitlerinde karşılıklar arası denge söz konusu değildir. Bunun yerine teberru, yardım amacı, güven esaslı ön plandadır. Vedâ, şirket, vekâlet, vesâyat, hibe konuları tartışmalı olmakla birlikte âriyet akitleri bu şekildedir.

Tablo 2 Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Kadınların Emanet ile İlgili Davaları

Defter No	Davacı	Davalı	Konu	Netice
ÜŞS No:100/16-2	Mustafa'nın sagire kızı Aişe'nin vasisi Nasuh Ağa bin Abdullah	Doruk bin Ali	Doruk'a emanet 1400 akçe vasi eyledim diye Mustafa'dan talep etmiştir	Doruk müteveffayı mezbur hal-i hayatında 1400 akçe emanet vasi eyledi ol dahi ...mezbureyi mezkurun yedinden ahz ve kabz eyledi şahitleriz şahadet dahi ederiz. Yemin tekalif olduğu badel tekalif vasi-i mezbur davadan men olundu.
ÜŞS NO:104/30	Endirye veled-i Yorgi	Marule	hamr bahasından bin dokuz yüz altmış akçem vardır talep ederim	Endirye emanet tariki ile bey itdi ben dahi bin üç yüz kırk akçelik .....bey itdim bakisi zayı ve telef oldu
ÜŞS NO:96/90	Mahmut bin Şaban (cündî)		Sefere giderken zevcesi Sakine'yi Hüseyin'in eşi Emine'ye emanet vasi ediyor seferden gelince de validesinin yanına veriyor.	Kabul ediyorlar.
ÜŞS NO: 101/23	Asiyane bint- i Nikola	Pervaline bint-i Yörg	Altun döğme bir kırmızı yüz yastığı ki safi yirmi beş altın kıymetli olup satmak için vermişim üç yıldır gaip edip hala buldum demiştir.	Kırmızı yüz yastığını satmak için alıp kendisinin de bir başka zimme ye satmaya verdiğini ve onun elinde zayı olduğunu kendisinin de mürd olduğunu ifade etmiştir.

²² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, (ed). Aydın Sami Güneyçal, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2003).217. Bkz: TDV ÜŞS NO:96/90, Sefere giderken zevcesi Sakine'yi Hüseyin'in eşi Emine'ye emanet vasi ediyor seferden gelince de validesinin yanına veriyor.

²³ Ali Toksarı, "Emanet", TDV İslam Ansiklopedisi, XI, (İstanbul,1995), s. 81.

²⁴ Hamza Aktan, "Damân", TDV İslam Ansiklopedisi, VIII, (İstanbul 1993), s. 450.

²⁵ Bkz: Hayrettin Karaman, "Akid", TDV İslam Ansiklopedisi Yayınları, II, (İstanbul 1989), s.251. Akit terimini, fert ile fert veya toplum arasındaki himaye ve dayanışma antlaşması için kullanmıştır.

Üsküdar mahkemesine yansıyan emanet davaları Tablo 2’de görüldüğü üzere sınırlı sayıdadır. İnsanlar birbirlerine herhangi bir şeyi bir kişiyi emanet etme noktasında çok gönüllü olmamışlardır. Netice itibari ile yapılan emanetlerde ise 4 belgeden ikisinde emanet edilen emtianın geri talep edilmesi noktasında emanet edilen emtianın ya tamamının ya da belirli bir kısmının zayi ve telef olduğu şeklinde mahkemede ifade verilmektedir. Buradan emanet edilen eşyaya emanet edilen kişinin hakkı ile sahip çıkmadığı ve emanet hususunda gösterilmesi gereken hassasiyeti göstermediği için davalık oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Emanet genel olarak ifade edildiği gibi güven üzerine inşa edilebilecek bir akit olduğundan dolayı emanet alacak kişilerin de kişiliklerinin ve sözlerinin güvenilir kimseler olması şartı aranmıştır. Bu noktada emanet akitlerinde kişi, elinde bulunan mala gelecek zarardan kasıtlı, kusuru bulunmadıkça sorumlu tutulmaz. Yani emin kimse, iyi niyetli bir kullanıcı, işleyici ve koruyucu olarak gerekli özen ve dikkati gösterdiği sürece kendisine emanet edilen mala gelecek zarardan sorumlu tutulmaz. Durumun aksi olduğunda yani kendisine emanet verilen kişinin malın zarar görmesine bilerek, ölçüsüz, aşırı ve kusurlu davranarak sebep olması halinde sorumludur.²⁶

Üsküdar mahkemesine yansıyan belgelerde bu hususlar değerlendirildiğinde emanet verilen malların yalnızca belirli bir süre saklanması noktasında verilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 2’de Endiry’e’nin Marule’ye içki pahasından 1900 akçelik malı satması için verdiğini Marule’nin ise 1340 akçelik kısmını bey (satıp) ettiğini geri kalan kısmının ise zayi olduğunu bildirmesi zimmiler arasında ticaret amaçlı bir malın satılması için bir başkasına emanetinden söz edilmektedir. Emanet noktasında niyet farklı olsa dahi sonuç itibari ile kendisine mal emanet edilen kişi emanetin hakkını verememiş ve malın bir kısmını zayi etmiştir²⁷. Yine zimmiler arasında gerçekleşen bir başka emanet akdi de bir önceki belgedekine benzer akıbetle sonuçlanmıştır. Asiyane isimli zimmiye kadın Pervaline isimli bir başka zimmiye ye 25 altın kıymetli bir yastığı satmak için verdiğini bildirmiştir. Pervaline ise ifadesinde kendisinin de bu yastığı satmak üzere bir başka zimmiye ye teslim ettiğini o kişinin elinde zayi olduğunu ve söz konusu kişinin öldüğünü bildirmiştir²⁸. Her iki belgeden de anlaşıldığı üzere kadınları emanet konusunda mahkemeye taşıyan unsur bir malı emanet etme noktasında emanet edecek kişilerin gerekli şartları taşıyıp taşımadığına bakmaksızın vermeleridir. Netice itibari ile her iki belgede de bu malların zayi olması durumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu durumda her iki belge de de kendilerine emanet verilen kişilere emanetleri korumak hususunda yeterli sorumluluğu göstermedikleri için ne gibi bir yaptırım uygulandığı belgelere yansımamıştır.

Rehin

Malını rehin olarak bir başkasına veren kişiye râhin, kendisine verilen malı rehin alana mürtehin, rehin verilen mala merhûn veya rehîn denilir.²⁹ Mâl, çoğulu emvâl olan ve Arapça’da “mâlik olunan her türlü şey” i ifade eden bir terimdir.³⁰

Rehin esasında borçlu olanın borcunu süresi içerisinde ve tam olarak ödememesi/ödeyememesi tehlikesi karşısında alacaklı kişiye bir garanti verilmesi işidir. Borç ödenmesi noktasında üçüncü kişilerin borçlu olan kişilerin borcunu üzerlerine alıyorsa ve alacaklı için şahsi bir teminat

²⁶ Hamza Aktan, “Emanet”, TDV İslam Ansiklopedisi, XI., (İstanbul 1995), s. 83-84.

²⁷ TDV ÜŞS NO:104/30.

²⁸ TDV ÜŞS NO: 101/23.

²⁹ Halit Çalış ve Hasan Hacak, “Rehin”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIII, (İstanbul 2007), s. 538

³⁰ Hasan Hacak, “Mal”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVII, (Ankara: 2003), s. 461.

meydana getirirlerse bu durum kefalet olarak adlandırılır. Borcun ödenmesi noktasında direkt olarak malın kıymeti değerinde bir mal ile durum garantiye alınmak istenirse bu fiil rehin kapsamına girer.

Bir malın rehin olarak verilebilmesinin şartı akit yapıldığı sırada mevcut olması, tesliminin mümkün olması ve son olarak Müslümanlar açısından hukukî bir değerinin bulunması gerekmektedir.³¹

Tablo 3 Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Kadınların Rehin ile ilgili Davaları

Defter No:	Davacı	Davalı	Konu	Netice
ÜŞS No:99/24-2	Ahmet Bin Abdullah ve zevcesi Emine bint-i Abdullah	Hatice Hatun	Hatice hatuna 50.600 akçe borçları vardır	Borçlarına karşılık mülklerini Hatice Hatuna rehin bırakmışlardır
ÜŞS No:103/37	Alime bint-i Abdurrahim'in sadriye kızı Eyni bint-i Kapucu	Murat Bin Abdullah	Eyni Hatunun yedi senedir bir alacak köhne kaftanını alıp aher kimseye rehin vasi ettiğini bildirmiş ve talep etmiştir.	On beş güne dek kaftanı getireyim demiştir ve mühlet istemiştir.
ÜŞS No:103/47	Ümmü Hatun bin Piri	Farah Bin Abdullah	Farah Bin Abdullah zevcesi Ümmü'nin bir çift altın altın bileziğini ve bir köhne kaftanını rehin koyduğunu	İkrar etmiştir.
ÜŞS No:104/25	Fatma Hatun	Nazenin Hatun	Fatma Hatun Nazenin hatuna bir takım esbap emanet vasi edip	Aldığı esbabı aher kimesneye rehin vasi ettiğini bildirmiştir.
ÜŞS No:104/36	Zekiye Hatun ibn Sadullah	Vekili zevci Yusuf Bey bin Ali	Zekiye Hatunun Ahmet beye çeşitli emtiasını rehin vasi ettiğine dair	Ahmet bey emtianın kendisinde olduğunu kabul etmiştir.
ÜŞS No:104/49	Saniye bint-i Abdullah	Ümmü bint-i Recep	Ümmü'den karz otuz bir sikke altın mukabelesinden beş bin akçe kıymetlü divan kalıçesi ve on iki mişkal bir çift altın bilezik ve bin ikiyüz akçe kıymetli sarı üzerine siyah çatma ve yüz beş akçe kıymetlü sarı üzerine bir çatma yasdık ve iki bin akçe kıymetlü bir çatma kadife yorgan ve parşümenli kalıçe yine mezkûr akçede rehin vasi idip baden on bir sikke altununu virip zikr olunan kalıçe almış ve talep etmekte	Saniye hatun canibinde...otuz altı sikke altın vasi alıp mukabelesinde kıymeti malum olmayan esbabı mezbureyi baden rehin vasi idip baden on altınını bana teslim idip kalıçe almış idi yedimde baki kalan rehinleri zevcem alıp aher diyarda olan Mahmut bin Abdullah mübaşeretle aher kimesne yanında rehin vasi olmuş idi üç ay tamamına dek zevci geldiğinde rehin mezkureyi tahsil ve teslim itdim demiştir.

³¹ Halit Çalış ve Hasan Hacak, a.g.m., s. 537-538.

Vakıf

Vakıf, (vakf) kelimesi, durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarında kullanılmıştır. Herhangi bir malın sahibi eliyle dinî, içtimaî ve hayır amaçlı ebediyen bir kuruma verilmesi işini ifade eder. Özellikle İslam medeniyetinin önemli kurumlarının başında gelen vakıf kurumu hayır amaçlı sevap kazanmak için kurulmuş kurum ve kuruluşlardır³² Bu kurum VIII. yy ortalarından başlayıp XIX. yy sonlarına kadar gelen eski ve köklü bir geleneğe sahiptir. Vakfın kökeninde insanlığa karşı işlenecek iyilik, şefkat, yardımlaşma, dayanışma gibi duygular bulunur.³³ Vakıf yapan kişiye (vâkıf), vakfedilen emtia (mevkuf) olarak isimlendirilirdi.³⁴ Vakfın işlerini yürütmek için görevlendirilen kişiye müteveli, kendilerine verilen görev ve yetkiye de tevliyet denmiştir.³⁵ Vakıf içinde tevliyet idaresi vakfın işleyişini yürüten görev ve yükümlülükleri ifade eder. Bu noktadan hareketle tevliyet görevini üstlenen kişilerin müteveli/müteveliye görevini yürütebilmeleri için bazı özellikleri taşıyor olmaları lazımdır. Söz konusu özelliklerden bazıları kişilerin akıl baliğ olmaları, güvenilir olmaları ve totalde vakıf işlerini idare edebilme kabiliyetlerinin olmasıdır. Tevliyet görevini üstlenen müteveli/müteveliyelerin vakıftan istifade eden kişinin payını artırmak/azaltmak (Teksîr-Taklîl), vakıftan istihkakı olmayan kişiyi dâhil etmek/çıkartmak (İdhâl-İhrâç), istihkakı birinden kesip diğerine belirli bir süre/süresiz vermek, vakfın vakfiyedeki şartları ile malın intifasının şeklini değiştirmek (Tağyir-Tebdîl) son olarak bir malın satılması ve yerine başka bir malın alınması (İbdâl-İstibdâl) gibi görevleri mevcuttur.³⁶

Özellikle dini açıdan düşünüldüğünde cami, mescit, medrese, mekteplerin inşa edilmeleri, faaliyetlerini sürdürmeleri, fakirlerin, yolcuların korunması amacıyla hizmet etmek adına zaviye ve imaretlerin inşa edilmeleri, halk için hastane, tıbbi hizmetler, ilaçların temin edilmesi, daha pek çok sosyal hizmet bu yolla süregelmiştir. İslam devletinde hizmetler siyasilere bırakılmamış, hayrat denilen kurumlar vakfa bağlanmıştı. Buradan hareketle denilebilir ki vakıf, toplumun devamlılığı ve refahı için en emin sosyal örgüt misyonunu taşımıştır.³⁷

Vakıflar oluşturulma şekillerine göre farklılık gösterirler. Bunlardan ilki kuruluş amaçlarına göre tasnif edilmişlerdir. Bu vakıflar hayrî vakıflar ve aile vakıflarıdır. İkinci guruptakiler gerçek vakıf olma/olmama durumlarına göre sınıflandırılmışlardır. Bu grupta kendi içinde ayrışır sahih ve gayr-ı sahih olmak üzere gruplandırılırlar. Üçüncü gruptakiler, vakfa gelir getiren malların tabi olduğu statüye göre tasnif edilmiştir. Bunlar da kendi içlerinde üç gruba ayrılmışlar; tek kiralı, icareteynli (çift kiralı) ve mukataalı vakıflar olarak isimlendirilmişlerdir. Sonuncusu idarelerine göre yapılan vakıflardır ve bunlar da mazbur vakıflar, mülhak vakıflar, müstesna vakıflar olarak üçe ayrılmışlardır. Tüm bu bilgilere dayanılarak vakıfların kuruluş amaçlarına ve yönetilme şekillerine göre bir diğerinden farklı oldukları anlaşılmaktadır.³⁸ Para vakıfları kuruluş amaçları gereği önemli finans kaynakları olmaları, vakıftan sağlanan krediler yolu ile kişilerin girişimcilik ve üretimlerine sermaye sağlanması gibi önemli işlevsellikleri olan kuruluşlardır. Para vakıflarının işlevselliğini

³² Mehmet Günay, “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXXII, (İstanbul 2012), s. 475.

³³ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXXII, (İstanbul 2012), s. 479.

³⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967) (4), s.284.

³⁵ Nazif Öztürk. (2006), Müteveli, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXII, (İstanbul 2006), s. 217.

³⁶ Senem Karagöz. “Zeytin” Vakfı Müteveliyesi Zeliha Hatun'un Edremit'ten Dersaadet'e Uzanan Hak Arayışı (1853-1859), *History Studies*, Volume 12 Issue 5, October, 2020, s.2638.

³⁷ Halil İnalçık, “Vakıf Medeniyeti”, *Vakıflar Dergisi*, 80. yıl özel sayısı, (2019):245.

³⁸ Seher Yüçetürk, “Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı’da Kadın (Üsküdar-Kayseri Örneklerinde)”, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2021), 148.

tehdit eden sorunsallar da ebetteki mevcuttur. Bunlardan özellikle davalar konusu kapsamına girenler muamele-i şer'îye ile borç alan insanların bir süre sonra ortadan kaybolmaları şeklinde cereyan etmiştir. Söz konusu durumun engellenebilmesi noktasında vakıf mütevellilerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Mütevelliler bu tarz olumsuz durumların meydana gelmemesi için her para isteyene vermez borç verilecek kişilerin mal varlığının tespitine çalışırlar gerekli olduğu hallerde rehin ve kefil uygulamalarını yürürlüğe koyarlardı. Çoğu zaman alınan tedbirler de işe yaramazdı.³⁹ Bu tip durumlar Tablo 4'te ifade edilen sorunlar da mütevelliler ile borçluları karşı karşıya getirmiştir.

Tablo 4 Üsküdar Mahkemesine Yansıyan Vakfa Borcu Olan Kadınların Listesi

DEFTER NO	DAVACI	DAVALI	KONU	NETİCE
ÜŞS NO:96/88-4	Ataullah Çavuş	Raziye Hatun ibn Ramazan	Raziye Hatunun 4000 akçe borcu	Tahsil edilmiştir
ÜŞS NO:96/99-4	Mustafa bin Pir Mahmut müteveli	Fatma bint-i Abdullah	Fatma Hatunun Mustafa Ağa vakfına ceman 5500 akçe borcu var	Mahkemede itiraf ediyor
ÜŞS NO:101/57	Rahime Hatun ibn Mahmut	Zimmi Lamirnu'ya	Vakıf malından karz-ı şer'î tarikiyle 7500 akçe çuka bahasından 350 akçe	Bit tamam alıp kabz etmiştir.
ÜŞS NO:104/18	Mustafa Ağa vakfi mütevellisi Mahmut halife bin Süleyman	Hasan bin Şaban	Vakfa 5500 akçe borcu var	Zevcesi Ayşe hatun zevci Hasan'ın vakfa olan borcu için önce mülkünü rehin bırakıyor. Daha sonra zevcinin borcuna kefil olmuş olan Sinan beye 9500 akçeye satıyor. Borcu ödüyor.

Tablo 4'te mütevellilik görevinin tayininde yeri geldiği zaman saray kadınlarının veya Anadolu'daki halktan kadınların arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰ Klasik dönem Osmanlı toplumunda kurulan vakıflardan %15'inin kurucusunun kadınlar olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu her yerleşim yerinde aynı olmayıp %10- %50 oranında farklılık gösterir.⁴¹ Tablo 4'te görüldüğü üzere Rahime Hatun ibn Mahmut'un vakıf mütevelliyeliği yaptığı görülmektedir. Vakıf mütevellilerinin vakfa olan borçları tahsil noktasında kişilerden davacı oldukları ve vakfa olan borçları vakıf mütevellileri marifetiyle mahkemece tahsil ettikleri anlaşılmaktadır. Burada spesifik bir belge incelenmeye alındığında Üsküdar mahkeme kaydına yansıyan belgede Aişe Hatun ibn Sefer'in mahkemede Sinan Bey bin Abdullah huzurunda zevci tellal Hasan bin Şaban'ın Mustafa Ağa vakfına 5.500 akçe deyni olduğunu kendisinin de bu borca kefil olmasından dolayı iki bab sofalı evi ve bi'r-i mâ'yı ve su kuyusunu ve kenefi ve mahutayı müstemil mülkünü vakıf mütevellisi olan Mahmut Halife bin Süleyman'a rehin vasi ettiğini bildirmiştir. Sonrasında ise Sinan beye hissesini 9500 akçeye satmıştır. Zevcinin borcu olan 5500 akçeyi Sinan beye havale ile mütevelliyeye

³⁹ Mustafa Avcı. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Atlas Akademi Yayınevi, 2021, 324-325.

⁴⁰ Senem Karagöz. Osmanlı Vakıf Sisteminde Yönetici Olarak Kadın Mütevelliler, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Omad)*, Cilt 9, 2022. S.23, ss.207-220.

⁴¹ Hüseyin Çınar. "Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar", *Tanzimat Öncesi Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat*, Ed. Miyase Koyuncu Kaya, Bedriye Yılmaz, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, (Ankara 2018), s. 353.

ödemıştır. Kocasının Sinan beye olan karz-ı şeriden borcu 4500 akçeyi de kefil olmasından dolayı Aişe hatun ödemıştır.⁴² Bu belgeden de anlaşılacağı üzere kocasının vakfa olan borcuna kefil olan Aişe Hatun kocasının borcunu ödemek için kendisine ait olan mülkü satıp kocasının borcunu ödediği anlaşılmaktadır. Daha geniş aralıkta yapılmış olan çalışmalarda vakıflarla ilgili kadınların aldıkları borçlar mahkemeye daha sık yansımıştır. Gayrimüslimler ile ilgili vakfa yansıyan dava konusuna rastlanmamıştır fakat gayrimüslimlerin de tıpkı Müslümanlar gibi kendi vakıflarından aldıkları alacakların temini için dava edildikleri vakıadır.⁴³

Sonuç

Klasik dönemde Üsküdarlı kadınlar alacak verecek davaları konusunda ve bu davaların alt başlıklarını oluşturan emanet, rehin ve vakıf konularında ayrı ayrı olmak üzere mahkeme yolunu tutmuşlardır. Kadınlar alacak verecek konularında ısrarlı ve kararlı tutumları ile mahkeme yolunu tutarak en yakın akrabalar kategorisine giren ve hayatlarını paylaştıkları eşlerini bu konuda dava ettikleri mahkemeye şikâyet ettikleri tespit edilmiştir. Tam da bu noktada aynı zamanda kendileri de eşleri tarafından şikâyet edilmişlerdir. Kısacası makaleye konu olan her başlık için kadınların hem davalı ve hem de davacı olarak mahkemede bulduklarını söylemek gerek. Klasik dönem Üsküdar’ında kadınların kocalarından neden borç aldıklarına dair sicillerde açıklayıcı bilgiye rastlanmamıştır. Fakat eşler arasında normal bir evlilik süreci devam ederken birlikte oturdukları eve ve evin duvarının tamirine yapılan harca kadar hesap edilmiş olması ve kadın ölünce erkeğin bunu eşinin muhalefatından talep ediyor olması eşlerin her harcamayı ortak mı yapıyorlar sorunsalını akıllara getirmektedir. Genellikle kadınların bir gelirlerinin olmadığı düşünüldüğünde erkekler tarafından bu şekilde borçlandırılmaları erkeklerin mehir miktarından mı düşmek istedikleri sorusunu akıllara getiriyor. Alacak verecek konusunda yansıyan davalardan kişilerin sadece eşlerini değil kadın olsun erkek olsun yeri geldiğinde eşlerinden başka kardeşlerini, çocuklarını, kayınvalidelerini ve akla gelebilecek-yakınlık derecesi önemsiz- herkesi istedikleri gibi dava edebildikleri vakıadır.

Emanet ve rehin konusunda bir değerlendirmeye gidilecekse eğer emanet konusunda özellikle verilen emanetin ehil ellere verilmesine dikkat edilmeksizin verilmiş olduğu ve kendisine emanet verilen kişilerin de verilen emanete sahip çıkmayarak kimi zaman zayi ettikleri kimi zaman da bir başkasına emaneten vermiş olmalarından dolayı zayi olmaları şeklinde sonuçlanmıştır. Buradan hareketle emanet konusunda malları kaybolan kişilerin davalarını mahkemeye taşıdıkları tespitler arasındadır. Rehin konusunda ise genellikle bir borca karşılık kişilerin maddi bir değeri bulunan mallarını geçici süreliğine borçlu olduğu kişiye bırakması işlemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada da borcun ödenmesi neticesinde rehin edilen emtianın talep edilmesi ile mahkemeye başvurular yapılmıştır. Kimi zaman emtianın rehin bırakıldığı kişiler durumu mahkemede kabul etmişler kimi zaman da rehin davasında olduğu gibi inkâr yoluna sapmayı denemişlerdir. Makalenin çalışma başlıklarından bir diğeri olan vakıflar konusu ve vakıf mütevellilerinin kadınların vakıftan aldıkları borçların temini için mahkemeye başvurma sorunsallarından oluşmaktadır. Kadınların yüksek miktarda vakıflardan borç almaları onların ticaretle uğraşıyor oldukları neticesine götürmektedir.

⁴² TDV ÜŞS No:104/18.

⁴³ Zemzem Yüçetürk. “19. Yüzyılda Livane Halkının Hukukî Talep ve Davaları (1800-1861)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16, (2022):619-620, Doi: 10.31765/Karen.1172632

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

TDV ÜŞS NO:

TDV ÜŞS NO:96/1-2, 96/7-3, 96/13-4, 96/15-3, 96/32-3, 96/56-4, 96/82-2, 96/83, 96/92-1-2, 96/90, 96/88-4, 96/99-4, 96/6-1.

TDV ÜŞS NO:97/3-3, 97/7/3.

TDV ÜŞS NO:99/14-2, 99/35-2, 99/37-3.

TDV ÜŞS NO:100/16-2.

TDV ÜŞS NO:101/13-3, 101/15-2, 101/47, 101/23, 101/57.

TDV ÜŞS NO:102/5, 102/7-3, 102/13, 102/20, 102/21, 102/22, 102/40,102/48.

TDV ÜŞS NO:103/15.

TDV ÜŞS NO:104/3, 104/11, 104/14, 104/23, 104/30, 104/18.

Basılı Kaynaklar

Aydın, Mehmet. Akif. “Borç”, TDV İslam Ansiklopedisi, XI, (İstanbul 1992), ss.285-291.

Aydın, Mehmet. Akif. “Deyn”, TDV İslam Ansiklopedisi, IX, (İstanbul 1994), ss.266-268.

Apaydın, H. Y. “Karz”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXIV, (İstanbul 2001), ss.520-525.

Akgündüz, Ahmet. “Husumet”, TDV İslam Ansiklopedisi, XVIII, (İstanbul 1998), ss.417-418.

Akyılmaz, G. “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, (II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, On İki Levha Yayıncılık Mayıs13-14, 2016).

Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Devleti’nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar”, *TBB Dergisi Özel Sayı*, (2017):325-364.

Aktan, H. “Emanet”, TDV İslam Ansiklopedisi, XI, (İstanbul 1995), ss.83-84.

Aktan, H. “Damân”, TDV İslam Ansiklopedisi, VIII., (İstanbul 1993), ss.450-543.

Avcı, M. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Atlas Akademi Yayınevi, 2021.

Bilmen, Ö. N. *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye, Kamusu*, (4), İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.

Çalış, H. Hacak, H. “Rehin”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIII, (İstanbul 2007), ss.538-542.

Çetinkaya, E. “Tokat Şer ‘iye Sicillerine Göre Osmanlı Hukukunda Karz Sözleşmesi (1805-1843/1220-1258)”, Mehmet Akif Aydın'a Armağan- *Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, (2015):285-311.

Çınar, Hüseyin. “Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar”, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat*, Ed. Miyase Koyuncu Kaya, Bedriye Yılmaz, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, (Ankara 2018), s. 353.

- Devellioğlu, F. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, (ed). Aydın Sami Güneyçal, Ankara: Aydın Kitabevi, 2003.
- Ekinci, Ekrem, Buğra. “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir), Belleten”, *Türk Tarih Kurumu*, (65), (244), (2001):959-1005.
- Gerber, Haim. “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 12, No. 3, Cambridge University Press, pp. (1980):231-244.
- Günay, H. M. “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXXII, (İstanbul 2012), ss.475-479.
- Gürhan, Veysel. “Kadınların Dîvân-ı Hümâyûn’a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakir Eyaleti 1 Numaralı Ahkâm Defterlerine Göre)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2017, ss.323-347.
- Hacak, H. “Mal”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVII, (Ankara 2003), ss.461-465.
- İnalcık, Halil. “Vakıf Medeniyeti”, *Vakıflar Dergisi*, 80. yıl özel sayısı, (Ankara 2019), ss.245-247.
- Karaman, H. “Akid”, TDV İslam Ansiklopedisi, II, (İstanbul 1989), ss.251-256.
- Karagöz, Senem. Osmanlı Vakıf Sisteminde Yönetici Olarak Kadın Mütevelliler, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Omad)*, Cilt 9, 2022. S.23, ss.207-220. [Http://Dx.Doi.Org/10.17822/Omad.2022.210](http://Dx.Doi.Org/10.17822/Omad.2022.210)
- Karagöz, Senem. “Zeytin” Vakfi Mütevelliyesi Zeliha Hatun'un Edremit'ten Dersaadet'e Uzanan Hak Arayışı (1853-1859), *History Studies*, Volume 12 Issue 5, October 2020, s.2637-2650. DOI Number: 10.9737/hist.2020.935
- Öztürk, N. “Mütevelli”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXII, (İstanbul 2006), ss.217-220.
- Toksarı, A. “Emanet”, TDV İslam Ansiklopedisi, XI, (İstanbul 1995), ss.81-83.
- Tunç, Muhammet Nuri. Kadı ve Nâiblerle İlgili Divân-ı Hümâyûn'a Yansıyan Şikâyetler: 35 Numaralı Atik Şikâyet Defteri Örneği, *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 25-27 Ekim, ss.639-656.
- Yavuz, C. “Dâva”, TDV İslam Ansiklopedisi, IX, (İstanbul 1994), ss.12-16.
- Yüçetürk, S. “Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı’da Kadın (Üsküdar-Kayseri Örneklerinde)”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2021.
- Yediyıldız, B. “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXXII, (İstanbul 2012), ss.479-486.
- Yüçetürk, Zemzem. “19. Yüzyılda Livane Halkının Hukukî Talep ve Davaları (1800-1861)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16, (2022): ss.617-640, Doi: 10.31765/Karen.1172632